

ISSN 2029–2236 (print)
ISSN 2029–2244 (online)
SOCIALINIŲ MOKSLŲ STUDIJOS
SOCIAL SCIENCES STUDIES
2009, 4(4), p. 339–356

LIETUVOS NUTEISTŲJŲ PAKARTOTINIO NUSIKALSTAMUMO RIZIKOS VEIKSNIAI: OASys METODIKOS DISKRIMINANTINIO VALIDUMO ANALIZĖ

Laura Ustinavičiūtė, Rita Žukauskienė, Alfredas Laurinavičius

Mykolo Romerio universiteto Socialinės politikos fakulteto
Psichologijos katedra

Ateities g. 20, LT–08303 Vilnius, Lietuva

Telefonas (+370 5) 271 4620

Elektroninis paštas laurau@mruni.eu; rzukausk@mruni.eu; allaur@mruni.eu

Pateikta 2009 m. spalio 27 d., parengta spausdinti 2009 m. gruodžio 18 d.

Anotacija. Naujausiuose moksliniuose tyrimuose, nagrinėjančiuose pasikartojančio nusikalstamo elgesio prigimtį ir jo priežastis, dažniausiai skiriami konkretūs teisės pažeidėjų pakartotinio nusikalstamumo rizikos veiksniai, kurie skirstomi į dvi grupes. Viena iš jų yra statiniai veiksniai (laikui bėgant nesikeičia), antroji – dinaminiai (besikeičiantys). Dinaminiai rizikos veiksniai dar apibūdinami kaip kriminogeniniai poreikiai. Juos patenkinus sumažėja pakartotinio nusikalstamumo rizika.

Tyrimė taikant Jungtinėje Karalystėje sukurtą ir Lietuvoje adaptuojamą OASys metodiką buvo įvertinti dvylikoje skirtingų Lietuvos įkalinimo įstaigų kalinčių Lietuvos teisės pažeidėjų ($n = 200$) statiniai rizikos veiksniai ir įvairių gyvenimo sričių kriminogeniniai poreikiai (teisės pažeidėjo nusikalstamumo istorija, gyvenimo sąlygos, išsimokslinimas, mokymasis bei galimybė įsidarbinti ir kt.). Nustatyta, kad dauguma OASys skalų, įvertinančių teisės pažeidėjo kriminalinę istoriją ir skirtingus kriminogeninius poreikius, teigiamai koreliuoja tarpusavyje. Lyginant teisės pažeidėjų grupes atsižvelgiant į pirmojo teistumo amžių buvo nustatyti reikšmingi OASys vertinamų kriminogeninių poreikių įverčių vidurkių skirtumai aštuoniose iš dvylikos skalų. Tyrimo rezultatai rodo, kad OASys metodika diferencijuoja skirtingą žalos riziką keliančias teisės pažeidėjų grupes.

Reikšminiai žodžiai: rizikos įvertinimas, pakartotinis nusikalstamumas, statiniai, dinaminiai rizikos veiksniai, kriminogeniniai poreikiai, pirmojo teistumo amžius.

Įvadas

Nors 2006–2008 m. nusikalstamumo rodikliai Lietuvoje byloja, kad užregistruotų baudžiamųjų nusikaltimų sumažėjo nuo 6 681 iki 6 088, šimtui tūkstančių gyventojų tenkančių užregistruotų nusikalstamų veikų skaičius sumažėjo nuo 197 iki 181, o teismų už baudžiamuosius nusikaltimus nuteistų asmenų skaičius sumažėjo nuo 1 704 iki 1 507¹, tačiau minėtas mažėjimas neakivaizdus, o nusikalstamumo problema opi. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2009–2011 m. strateginiame veiklos plane konstatuojama, kad Lietuvoje nusikalstamumas nemažėja, laisvės atėmimo vietose laikoma palyginti daug asmenų – per 8 000. Didėja skaičius asmenų, nuteistų laisvės atėmimu iki gyvos galvos². Akivaizdu, kad Lietuvoje yra ir turi būti taikomos įvairios priemonės, stengiantis užtikrinti saugią visuomenę ir mažą nusikalstamumą. Tobulinamas probacijos teisinis reguliavimas, kuriamas vientisas institucijų, vykdančių probaciją, tinklas, bandoma užtikrinti socialinių paslaugų prieinamumą nuteistiesiems, visuomenė skatinama dalyvauti probacijos procese, gerinamos kalinamųjų gyvenimo sąlygos.

Visuomenė visuomet turėjo įvairių metodų ir juos taikė bandydama nustatyti individus, keliančius visuomenei grėsmę, ir juos sulaikyti³. Paskutinius 20 metų Vakarų Europoje, Šiaurės ir Pietų Amerikoje vykdomi tyrimai, susiję su nusikalstamu elgesiu, daugiausiai atliekami siekiant prognozuoti teisės pažeidėjų keliamą riziką, o ne nustatyti aplinkybes, kaip juos izoliuoti⁴. Mokslinėse studijose, tiriančiose nuolatinio pasikartojančio nusikalstamo elgesio prigimtį ir priežastis, skiriamos dvi rizikos veiksnių grupės⁵. Viena iš jų yra statinių veiksnių grupė, antroji – dinaminių, dar kitaip vadinama probleminių gyvenimo sričių kriminogeninių poreikių grupe. Įvertinant šių veiksnių grupes sprendžiama apie nusikalstamo elgesio pasireiškimo tikimybę⁶. Remiantis minėtų veiksnių prognostinėmis galimybėmis daugelyje pasaulio šalių, taip pat Jungtinėje Karalystėje, Kanadoje, Australijoje, JAV yra kuriamos teisės pažeidėjo keliamos rizikos įvertinimo metodikos.

Mažinti nusikalstamumą taikant naujausius metodus, siekiant įvertinti teisės pažeidėjo riziką nusikalsti ir ją sumažinti, Lietuvos valstybei yra ypač aktualu. Šis straips-

- 1 Lietuvos statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Lietuvos gyventojų nusikalstamumo statistika [interaktyvus]. Vilnius, 2009 [žiūrėta 2009-06-05]. <<http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1345&PHPSESSID=4f84b7e54ed15d30c63ea57537eaa646>>.
- 2 Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2009–2011 m. strateginis veiklos planas [interaktyvus]. Vilnius, 2009 [žiūrėta 2009-04-20]. <http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_strat&lang=1>.
- 3 Conroy, M. A.; Murrie, D. C. *Forensic assessment of violence risks a guide for risk assessment and risk management*. Hoboken (N.J.): John Wiley, 2007, p. 10.
- 4 Conroy, M. A.; Murrie, D. C. *op. cit.*, p. 10.
- 5 Brown, S. L.; Amand, M. D. St.; Zamble, E. The Dynamic Prediction of Criminal Recidivism: A Three - wave Prospective Study. *Law and Human Behaviour*. 2009, 33: 27; Campbell, M. A.; French, S.; Gendreau, P. Prediction of Violence in Adult Offenders: A Meta -Analytic Comparison of Instruments and Methods of Assessment. *Criminal Justice and Behaviour*. 2009, 36: 569.
- 6 Simourd, D. J.; Hoge, R. D. Criminal Psychopathy: a Risk - and - need Psychopathy. *Criminal Justice and Behaviour*. 2000, 27(2): 258.

nis yra skirtas išanalizuoti pakartotinio nusikalstamumo rizikos veiksnius bei nustatyti Jungtinėje Karalystėje taikomos OASYS rizikos įvertinimo metodikos panaudojimo galimybes Lietuvos nuteistųjų imčiai.

1. Teisės pažeidėjo keliamos žalos rizikos įvertinimas

Dirbant su teisės pažeidėjais visų pirma būtina įvertinti jų keliamą žalą riziką ir nustatyti veiksnius, turinčius įtakos jų nusikalstamam elgesiui⁷. Rizika įvertinama remiantis tikimybių, kad ateityje pasireišk konkretus nepageidaujamas įvykis⁸, apskaičiavimais, kitaip tariant, remiantis turima informacija prognozuojama, ar teisės pažeidėjas ateityje nusikals. Tačiau rizika gali būti įvertinama taikant skirtingus metodus.

1.2. Rizikos įvertinimo būdai

Tradicškai yra skiriami du pagrindiniai rizikos įvertinimo modeliai – *klinikinis ir statistinis*. *Klinikinis* modelis yra diagnostinis ir remiasi praktikuojančiųjų profesionalų sprendimais. Dažniausiai paplitusi kilinikinio įvertinimo forma yra profesionalų interviu su nusikaltėliu. Šis įvertinimas taip pat įtraukia ir ankstesnių įrašų, susijusių su teisės pažeidėju, nagrinėjimą. Sprendimas dėl rizikos nusikalsti ateityje grindžiamas informacija, surinkta apie nusikaltėlį. Pagrindinis šio metodo trūkumas yra tai, kad sprendimui ir įvertinimo patikimumui turi įtakos subjektyvi tyrimą atliekančio specialisto nuomonė⁹.

Teisės pažeidėjo keliamą riziką gali būti nustatoma ir remiantis objektyviu statistiniu įvertinimu. Statistiniai rizikos įvertinimo būdai susiformavo kaip draudimo industrijos pastangos ir bandymai maksimaliai padidinti kokio nors nepalankaus įvykio atsiradimo tikimybės skaičiavimų tikslumą¹⁰. Yra pateikiamos konkrečios taisyklės, kaip tai turi būti atlikta, o taikant matematinius algoritmus, naudojant rizikos veiksnių įverčius, apskaičiuojamas galutinis teisės pažeidėjo keliamos rizikos įvertinimas¹¹. Vieni iš tokių statistinių metodų, plačiai taikomų nustatant šiuolaikinės teisės pažeidėjo keliamą riziką, yra standartizuotos metodikos. Jos dažniausiai yra sudarytos remiantis pakartotinio teistumo tyrimais. Nustatyta, kad yra nusikaltėlio, pakartotinai nusikalstančio, ir to, kuris pakartotinai nenusikalsta, požymių skirtumų¹². Statistinių įvertinimo metodikų privalumai, kad yra galimybės sistemiškai rinkti duomenis, palyginti dideles tiriamųjų imtis ir skirtingų tyrimų duomenis¹³. Taikant pirmąsias standartizuotas metodikas daugiausia buvo nagrinėjama informacija, susijusi su teisės pažeidėjo kriminaline istorija, pirmojo teistumo amžiumi, laisvės atėmimo bausmių skaičiumi, ankstesnių teistumų skaičiumi,

7 Home office. *Offender Assessment System: OASys Manual V2*. London: Home Office, 2002, p. 1.

8 Philipse M. *Predicting Criminal Recidivism: Empirical Studies and Clinical Practice in Forensic Psychiatry*. Printer: Febodruk, Enschede, The Netherlands, 2005, p. 17.

9 Home office, p. 5; Philipse, M., p. 33.

10 Home office, *op. cit.*, p. 6.

11 Philipse, M., *op. cit.*, p. 37.

12 Home office, *op. cit.*, p. 6.

13 Conroy, M. A.; Murrie, D. C., p.12.

teisės pažeidimo pobūdžiu ir kokio amžiaus buvo teisės pažeidėjas, kai nusikalto. Įvertinus šių veiksnių, atsižvelgiant į lytį ir amžių, reikšmingumą pagal tam tikrą formulę galima labai sėkmingai numatyti teisės pažeidėjų grupių pakartotinio teistumo rodiklius. Vienas iš pavyzdžių yra Smurto rizikos įvertinimo vadovas (angl. *Violence Risk Assessment Guide*, sutrumpintai VRAG). Nors taikant šias metodikas nusikalstamumas buvo pakankamai gerai prognozuotas, tačiau buvo ir esminių trūkumų. Pirmiausia buvo vertinama remiantis tik nekintančiais rizikos veiksniais, todėl kilo klausimas, kur turi būti taikomos intervencijos, norint sumažinti nusikalstamo elgesio pasikartojimo tikimybę. Kita problema – įvertintos rizikos laiko sąlyginis nekintamumas. Atsižvelgiant į minėtus trūkumus buvo sukurtos naujos standartizuotos rizikos vertinimo metodikos, kuriose buvo atsižvelgta ir į kintančius rizikos veiksnius (pvz., antisocialios nuostatos, narkotinių medžiagų vartojimas). Jie buvo nurodomi kaip intervencijos taikiny. Tokių metodikų pavydžiai yra Priežiūros lygio inventorių (angl. *Level of Service Inventory Revised*, sutrumpintai LSI – R), Atvejo įvertinimas (angl. *Assessment, Case Recording/Management and Evaluation System*, sutrumpintai SAQ)¹⁴.

Pačios naujausios standartizuotos metodikos vadovaujasi trimis principais: teisės pažeidėjo keliamos rizikos, intervencijos objektų ir priemonių nustatymu bei reabilitacijos poveikio įvertinimu. Šių metodikų pranašumai tai, kad net teisės pažeidėjui patekus į pataisos instituciją yra fiksuojami jo rizikos veiksnių pokyčiai. Taip yra nustatomos teisės pažeidėjo probleminės gyvenimo sritys, kurioms reikalinga intervencija, ir konkrečiu atveju efektyviausios priemonės¹⁵. Mūsų tyrime taikoma OASys metodika yra naujausių standartizuotų metodikų, sėkmingai taikomų praktikoje, pavyzdys. Taikant ją nustatoma teisės pažeidėjų keliamą riziką, nusprendžiama, kaip sumažinti šią riziką ir kaip efektyviai įveikti nusikalstamą elgesį¹⁶. Norint įvertinti OASys metodikos panaudojimo Lietuvoje galimybes buvo atliktas šis tyrimas.

Rizikos veiksnių, į kuriuos atsižvelgiant vertinama teisės pažeidėjo rizika ir kuriami jau anksčiau nagrinėti tyrimo metodai, yra gana daug. Pateikiamos įvairios šių veiksnių klasifikacijos. Viena iš dažniausiai pasitaikančių klasifikacijų yra veiksnių skirstymas į statinius ir dinامينius arba, dar kitaip vadinamus, kriminogeniniais poreikiais.

2. Rizikos veiksniai

2.1. Statiniai rizikos veiksniai

Statiniai veiksniai apima praėityje įvykusius ir dėl to nekintamus, su nusikalstamu elgesiu sietinus reiškinius bei faktus. Pavyzdžiui, statiniams veiksniams yra priskiriama kriminalinė istorija. Tyrimais yra patvirtinta, kad *kriminalinė istorija* yra geriausias būsimojo teistumo prognostinis rodiklis¹⁷. Daugelis teisės pažeidėjo keliamos rizikos

14 Campbell, M. A.; French, S.; Gendreau, P., p. 569.

15 *Ibid.*

16 Home office, p. 4.

17 Ang, R. P.; Huan, V. S. Predictors of Recidivism for Adolescent Offenders in a Singapore Sample. *Criminal Justice and Behaviour*. 2008, 35(7): 902.

įvertinimo metodikų remiasi kriminalinės istorijos kintamaisiais, nes šie duomenys yra lengvai prieinami ir vertinami kaip tikslūs ir objektyvūs. Kriminalinė teisės pažeidėjo istorija apima tokius požymius, kaip teisės pažeidėjo padarytų nusikaltimų skaičius, nusikaltimų pobūdis, nusikaltimų įvairovė, dalyvavimų teisme skaičius iki pilnametystės ir suaugus, ginklų panaudojimas ir t. t.

Vienas iš reikšmingiausių statinių rizikos veiksnių, prognozuojančių teisės pažeidėjo nusikalstamumo pobūdį ir kriminalinį aktyvumą, yra teisės pažeidėjo amžius pirmojo nusikaltimo metu. Tai statinis rizikos veiksnys, ypač reikšmingas ne tik apibūdinant teisės pažeidėjo nusikalstamumo istoriją, bet svarbus ir prognozuojant pakartotinį nusikalstamumą. W. Loza (2003) atlikęs palyginamąjį tyrimą, nagrinėjančių rizikos veiksnių prognostinę jėgą, analizę nustatė, kad teisės pažeidėjo amžius pirmojo teistumo metu yra labai svarbus norint tiksliai nustatyti būsimosios rizikos tikimybę. Autorius pateikia D. P. Farringtono (1983), M. Wolfgango ir kt. (1972) bei E. P. Mulvey ir kt. (1984) atliktų tyrimų rezultatus, kuriuose nurodoma, kad teisės pažeidėjai, *pirmojo teistumo metu buvę* 10–11 metų amžiaus, vidutiniškai padaro 7,17 nusikaltimų, o tie, kurie pirmą kartą buvo nuteisti būdami 20–24 metų, vidutiniškai tik 1,18 nusikaltimų. Pastebėta, kad tarp kriminalinės karjeros trukmės ir teisės pažeidėjo nusikalstamumo pradžios egzistuoja ryšys. Jeigu teisės pažeidėjas pirmą savo nusikaltimą padaro paauglystėje, tai padidina riziką jam nusikalsti suaugus 3,2 karto. Jaunesni teisės pažeidėjai taip pat daugiau naudoja prievartą ir smurtinius veiksmus bei didesnė tikimybė, kad jie pakartotinai nusikals, be to, vėliau jų atliekamų nusikaltimų pobūdis sunkėja¹⁸. R. P. Ango ir V. S. Huan (2008) atlikto tyrimo rezultatai patvirtina minėtus ryšius –nustatyta statistiškai reikšminga pirmojo nusikaltimo amžiaus ir tolesnio paauglio nusikalstamumo koreliacija¹⁹.

Pirmojo teistumo amžius taip pat yra susijęs ir su seksualinius nusikaltimus darančių teisės pažeidėjų pakartotiniu nusikalstamumu. Seksualinių teisės pažeidimų rizika padidėja, jeigu teisės pažeidėjas anksčiau buvo padaręs minėto pobūdžio nusikaltimų, o nusikaltimo aukos buvo nepažįstami asmenys. Bendrojo pobūdžio ir smurtinius nusikaltimus darantys recidyvistai dažniausiai pirmąjį nusikaltimą padarė būdami nepilnamečiai. Be to, smurtinius nusikaltimus darančiųjų nusikalstamumo pobūdis yra labai įvairus ir toks išlieka ne tik jaunystėje, bet ir vyresniame amžiuje²⁰. Amžiaus rodiklis yra susijęs ne tik su kriminaliniu aktyvumu. Pastebima tendencija, kad senstant kriminalinis aktyvumas mažėja²¹.

Ne mažiau reikšmingas kriminalinės istorijos statinis rizikos veiksnys yra teisės pažeidėjo *šeimoms kriminalinė istorija*. Jeigu nusikaltėlio šeimos nariai pažeidinėja įstatymus, jų elgesys yra antisocialus arba jie kaip nors kitaip yra įsitraukę į nusikalstamą

18 Loza, W. Predicting Violent and Nonviolent Recidivism of Incarcerated Male Offenders. *Aggression and Violent Behavior*. 2003, 8: 182.

19 Ang, R. P.; Huan, V. S., p. 902.

20 Hanson, R. K.; Bussiere, M. Predicting Relapse: A Meta Analysis of Sexual Offender Recidivism Studies. *Journal of Counseling and Clinical Psychology*. 1998, 66(2): 353.

21 Francis, B.; Soothill, K.; Fligelstone, R. Identifying Patterns and Pathways of Offending Behaviour: a New Approach to Typologies of Crime. *European Journal of Criminology*. 2004, 1(1): 64.

veiklą, tai padidina tikimybę, kad ateityje pasireišk delikventinis paauglio elgesys bei asmuo nusikals būdamas suaugęs²².

Taigi remiantis statistiniais rizikos veiksniais galima prognozuoti, ar yra didelė tikimybė, kad teisės pažeidėjas ateityje nusikals. Tačiau statistinių veiksnių, kaip, pavyzdžiui, padrytų teisės pažeidimų skaičiaus, mes negalime pakeisti, todėl tai negali būti intervencijos objektu. Pakartotinio teistumo rizika gali būti koreguojama orientuojantis į darbą, susijusį su kriminogeninių poreikių įvertinimu ir sumažinimu²³. Veiksniai, dažnai apibūdinami kaip „kriminogeniniai poreikiai“, gali būti socialiniai arba asmenybiniai. Jų reikšmė nusikalstamiems veiksams yra priežastinė arba lemianti, dėl to jie turi būti intervencijos taikiniu.

2.2. Kriminogeniniai teisės pažeidėjo poreikiai

Probleminių teisės pažeidėjo gyvenimo sričių kriminogeniniai poreikiai yra vieni aktualiausių prognozuojant pakartotinių nusikaltimų riziką, parenkant tinkamas reabilitacijos programas bei pradėdant dirbti su įvairius nusikaltimus darančiais teisės pažeidėjais²⁴. Kriminogeniniai poreikiai dažniausiai skirstomi į socialinius, ekonominius ir asmenybinius. Visi jie yra pakankamai svarbūs vertinant teisės pažeidėjų keliamą riziką²⁵.

2.2.1. Socialiniai ir ekonominiai teisės pažeidėjo kriminogeniniai poreikiai

Mažos šeimos pajamos, prastos gyvenimo sąlygos yra vėlesnio vaikų nusikalstamumo indikatoriai²⁶. Asmenys, kilę iš žemesnį socialinį ekonominį statusą turinčių šeimų, yra labiau linkę spręsti konfliktus naudodami smurtą, negu asmenys, kurie yra kilę iš aukštesnį socialinį ekonominį statusą turinčios aplinkos²⁷.

Menkas išsimokslimas ir žemas intelektas yra veiksniai, prognozuojantys nusikalstamumą ir smurtinį elgesį. *Nedarbingumas* taip pat yra nurodomas kaip kriminalinės veiklos indikatorius²⁸. Darbo neturėjimas yra vienas iš veiksnių, lemiančių teisės pažeidėjo nusikalstamumo tikimybę²⁹.

Tvirti, artimi santykiai su savo partneriu bei siekis juos išlaikyti yra vienas iš kritinių veiksnių, motyvuojančių teisės pažeidėją daugiau nenusikalsti ir keisti savo gyvenimo būdą. Teisės pažeidėjai, kurių ilga kriminalinė karjera ir priklausomybė nuo

22 Loza, W., p. 184.

23 Knight, K., et al. An Assessment of Criminal thinking. *Crime & Delinquency*. 2006, 52(1): 159 – 177.

24 Simourd, D. J.; Hoge, R. D., p. 258.

25 Duffy, K. G; Wong, F. Y. *Community psychology*. By Boston (Mass.): Allyn and Bacon, 2003, p. 215; Conroy, M. A.; Murrie, D. C., p. 14; Simourd, D. J.; Hoge R. D., *op. cit.*, p. 259.

26 Loza, W. *op. cit.*, p. 183.

27 Louw, D. A; Strydom, C. C.; Esterhuysen. Prediction of Violent Behaviour: Professionals' Appraisal. *Criminal Justice*. 2005, 5(4): 382.

28 Loza, W., p. 184.

29 Webster, C.; Macdonald, R; Simpson, M. Predicting Criminality? Risk Factors, Neighbourhood Influence and Desistance. *Youth Justice*. 2006, 6(1): 18.

narkotikų, stengiasi nebenusikalsti, jeigu turi ilgalaikių, palaikančių, artimų ryšių, kuriems būdingas prierašumas, išipareigojimai, išitraukimas arba tikėjimas bendromis vertybėmis. Artimi santykiai su savo šeima veikia kaip apsauginis veiksnys, t. y. teisės pažeidėjo nusikalstamas elgesys nepasireiškia net jam gyvenant didelio kriminalinio aktyvumo aplinkoje³⁰.

Priešingu atveju, kai teisės pažeidėjai nepatenkina palaikančių ryšių poreikio, jie dažniau išitraukia į nusikalstamą veiklą. D. A. Louwo ir kt. (2005) cituojamuose Jr. C. Shafferio (1994) ir D. P. Farringtono (1994) tyrimuose nesugebėjimas užmegzti ilgalaikių santykių arba kai turimi tik nepastovūs, destruktivūs ryšiai, apibūdinami kaip konfliktiški, yra rizikos veiksnys, prognozuojantis smurtinius teisės pažeidėjo veiksmus³¹. Vedybinis statusas yra susijęs ne tik su smurtinių nusikaltimų rizika, bet ir seksualinius arba bendrojo pobūdžio nusikaltimus vykdančių teisės pažeidėjų pakartotiniu nusikalstamumu. Teisės pažeidėjai, neturintys nuolatinio partnerio, dažniau linkę pakartotinai nusikalsti³².

Remiantis R. K. Hansonu ir M. Bussiere (1998), jei ryšiai su motina vien neigiami, gali padidėti pakartotinio ir bendrojo pobūdžio nusikalstamumo rizika³³. Teisės pažeidėjų tarpasmeninių ryšių poreikiai gali neapsiriboti tik šeima. Bendraamžiai, kolegos, su kuriais teisės pažeidėjas bendrauja, taip pat yra ypač svarbūs vertinant teisės pažeidėjo keliamą riziką.

Bendraamžiai ir socialinė sąveika yra vieni reikšmingiausių recidyvizmo prediktorių. Tai patvirtino W. Loza (2003) atlikta lyginamoji tyrimų, nagrinėjančių rizikos veiksnių prognostinę jėgą, analizė³⁴. Bendraamžių spaudimas yra socializacijos problema, turinti sąsajų su nusikalstamu elgesiu, kriminaliniu gyvenimo stiliumi. Teisės pažeidėjas dėl patiriamo grupės spaudimo gali nusikalsti norėdamas vien tik palaikyti draugiją.

Piktnaudžiavimas narkotinėmis medžiagomis ir alkoholiu taip pat yra susijęs su kriminaline veikla³⁵ bei smurtiniais veiksmais³⁶. T. Makkai ir J. Payne (2005) atlikto tyrimo, kuriame buvo analizuojama narkotinių medžiagų vartojimo įtaka teisės pažeidėjo kriminalinei karjerai, rezultatai leidžia daryti prielaidą, kad narkotinių medžiagų vartojimas yra kriminogeninis poreikis³⁷. Vartojant narkotikus padidėja rizika nusikalsti, tačiau ne visoms teisės pažeidėjų grupėms (pagal teisės pažeidimo pobūdį). Minėtą įtaką patvirtina R. K. Hansono ir kt. (1998) atlikto tyrimo rezultatai. Buvo nustatyti ryšiai tarp piktnaudžiavimo alkoholiu ir bendrojo pobūdžio pakartotinio nusikalstamumo, bet nepasitvirtino, kad šis piktnaudžiavimas yra susijęs su pakartotiniu seksualinio

30 Webster, C.; Macdonald, R.; Simpson, M. Predicting Criminality? Risk Factors, Neighbourhood Influence and Desistance. *Youth Justice*. 2006, 6(1): 18.

31 Louw, D. A.; Strydom, C. C., p. 383.

32 Hanson, R. K.; Bussiere, M., p. 357.

33 *Ibid.*, p. 353.

34 Loza, W., *op. cit.*, p. 183.

35 Knight, K., *et al.*, p. 159.

36 Loza, W., p. 184.

37 Makkai, T.; Payne, J. Illicit Drug Use and Offending Histories: A Study of Male Incarcerated Offenders in Australia. *Probation Journal*. 2005, 52(2): 166.

po būdžio nusikalstamumu³⁸. Apskritai teisės pažeidėjams taikant intervenciją sumažėjęs narkotinių medžiagų vartojimas ir kriminalinio elgesio pokyčiai (mažėjimas) yra požymiai, rodantys pakartotinio nusikalstamumo rizikos mažėjimą³⁹. Taigi mažiau vartojant narkotinių medžiagų arba jų nebevartojant pakartotinio nusikalstamumo pasireiškimo tikimybė gali sumažėti, bet ne visiškai išnykti.

Nustatyta, kad nusikalstamas elgesys yra aplinkos ir psichologinių veiksnių sąveikos rezultatas⁴⁰. Todėl reikia atsižvelgti ne tik į socialinio arba ekonominio pobūdžio kriminogeninius poreikius, bet ir į asmenybinius veiksnius.

2.2.2. Asmenybiniai kriminogeniniai poreikiai

Atliekami socialinės psichologijos srities tyrimų rezultatai rodo, kad nuostatos ir individo elgesys yra susiję priežastiniais ryšiais. Todėl kalbant apie kriminalines nuostatas galime daryti prielaidą, kad jos taip pat turi įtakos nusikalstamam elgesiui. Kriminalinio elgesio išmokstama bendraujant su savo bendraamžiais. Perimami ne tik atitinkami elgesio būdai, bet ir atitinkamos nuostatos, kurios yra esminės darant nusikalstamą veiką⁴¹. Atliktų tyrimų rezultatai rodo, kad prognozuojant smurto panaudojimą nuostatos, vertybės, elgesys, palaikantis nusikalstamą gyvenimo būdą, turi didžiausią įtaką⁴². *Kriminalinės nuostatos* yra vienas iš pagrindinių rizikos veiksnių, į kurį turi būti atsižvelgta vertinant teisės pažeidėjo nusikalstamumą ateityje arba taikant intervenciją⁴³.

Analizuojant atskirai kiekvieną iš pateikiamų kriminogeninių poreikių nustatyta, kad jie susiję su teisės pažeidėjo pakartotiniu nusikalstamumu. Tačiau kriminogeninių poreikių pokyčiai susiję ir tarpusavyje. Vienų poreikių sumažėjimas dažnai lemia kitų poreikių sumažėjimą. S. L. Brown, M. D. Amand ir E. Zamble (2009) teigimu, sumažinus kriminogeninius poreikius, susijusius su įsidarbinimo, finansinėmis, piktnaudžiavimo narkotikais problemomis, teisės pažeidėjas labiau suvokia nusikalstamo elgesio neigiamas pasekmes. Taip pat sumažėja kriminalinių bendraamžių, su kuriais bendraujama, patiriamų neigiamų emocijų, suvokiamų problemų skaičius. Nustatyta, kad sumažėja patiriamas stresas, pagerėja įveikos strategijos, geriau suvokiama socialinė, šeimos parama⁴⁴.

Apibendrinant galima teigti, kad statiniai ir dinaminiai, arba – kriminogeniniai, poreikiai yra susiję su pakartotiniu nusikalstamumu ir teisės pažeidėjo keliamos rizikos nustatymu. Be to, siekiant sumažinti žalos riziką kriminogeniniai poreikiai turėtų tapti intervencijos taikiniu.

Apžvelgus mokslinę literatūrą bei remiantis mokslinių tyrimų rezultatais daromos prielaidos, kad: 1) teisės pažeidėjų statiniai rizikos veiksniai yra susiję su kriminogeni-

38 Hanson, R. K.; Bussiere, M., p. 353.

39 Knight, K., *et al.*, *op. cit.*, p.173.

40 Simourd, D. J.; Olver, M. E. The Future of Criminal Attitudes Research and Practice. *Criminal Justice and Behaviour*. 2002, 29(4): 427.

41 Simourd, D. J.; Olver, M. E., p. 428.

42 *Ibid.*, p. 429.

43 Loza, W., p. 185; Simourd, D. J.; Olver, M. E., *op. cit.*, p. 440.

44 Brown, S. L.; Amand, M. D. St.; Zamble, E., p. 37.

niais poreikiais, 2) teisės pažeidėjų kriminogeniniai poreikiai yra tarpusavyje susiję, 3) teisės pažeidėjams, kurie pirmą kartą buvo nuteisti būdami nepilnamečiai, būdingi didesni kriminogeniniai poreikiai lyginant su tais, kurie pirmą kartą buvo nuteisti būdami pilnamečiai.

Tyrimo objektas: Lietuvos nuteistųjų pakartotinio nusikalstamumo rizikos veiksniai. *Tyrimo tikslai:* 1) Taikant OASys metodiką įvertinti statinius rizikos veiksnius ir kriminogeninius poreikius, nustatyti atskirų rizikos veiksnių ir kriminogeninių poreikių ryšius. 2) Palyginti teisės pažeidėjų, kurie pirmą kartą teisti būdami nepilnamečiai, ir teisti, būdami pilnamečiai, OASys skalėmis matuojamus statinius rizikos veiksnius bei kriminogeninius poreikius.

2. Tyrimo metodika

2.1. Tyrimo dalyviai

Tyrimo dalyvavo 200 tiriamųjų. Tiriamieji buvo dvylikoje Lietuvos įkalinimo įstaigų kalintys asmenys: vyrai ($n = 158$) ir moterys ($n = 42$). Buvo ištirti Alytaus pataisos namuose ($n = 53$), Lukiškių tardymo izoliatoriuje ($n = 7$), Marijampolės pataisos namuose ($n = 30$), Pravieniškių antruose pataisos namuose ($n = 43$), Vilniaus pirmuose pataisos namuose ($n = 4$), Vilniaus antruose pataisos namuose ($n = 7$), Panevėžio pataisos namuose ($n = 41$), Panevėžio pataisos inspekcijoje ($n = 1$), Kybartų pataisos namuose ($n = 5$), Kauno tardymo izoliatoriuje ($n = 2$), Kauno nepilnamečių tardymo izoliatoriaus pataisos namuose ($n = 6$), Laisvės atėmimo vietų ligoninėje ($n = 1$) esantys teisės pažeidėjai. Amžiaus vidurkis – 32,75 m. (S.D. = 9,75) (minimalus amžius – 18, maksimalus – 61 metai). Tiriamųjų tautybės: 166 – lietuviai, 16 – lenkų, 12 – rusų, 5 – kitų tautybių. Pagal atliktus nusikaltimus tiriamieji sudarė šias grupes: 55 teisti už vagystes, 41 – už plėšimus, 35 – už nužudymus, 13 – už narkotikų laikymą, gabenimą ir platinimą, 13 – už seksualinio pobūdžio nusikaltimus, 8 – už sukčiavimą bei dokumentų klastojimą, 5 – už viešosios tvarkos pažeidimus, 30 – už kitus nusikaltimus (vaiko palikimą, kelių eismo taisyklių pažeidimus, kontrabandą ir kt.).

Duomenis rinko 12 Lietuvos pataisos įstaigose dirbančių psichologų, kurie dalyvavo 3 dienų mokymuose, kaip dirbti taikant OASys metodiką.

2.2. Tyrimo metodai

Daugelis užsienio šalyse taikomų metodikų, skirtų pakartotinio nusikalstamumo rizikai prognozuoti, yra pagrįstos įvairių statinių veiksnių ir kriminogeninių poreikių analize. Šiame tyrime buvo pritaikyta Jungtinėje Karalystėje sukurta, labai išsami, svarbiausius statinius ir kriminogeninius veiksnius įvertinanti OASys metodika (angl. *Of-*

fender assesment System). OASys skirta teisės pažeidėjo nusikalstamo elgesio rizikai ir jo patiriamoms sunkumams bei kriminogeniniams poreikiams nustatyti⁴⁵.

Taikant OASys metodiką įvertinami tokie teisės pažeidėjų statiniai ir dinaminiai rizikos veiksniai: teisės pažeidimai (nagrinėjami dabartiniai ir ankstesni teisės pažeidimai), gyvenimo sąlygų apibūdinimas (nagrinėjama, ar teisės pažeidėjui yra prieinama gyvenamoji vieta, kokia yra teisės pažeidėjo gyvenamosios vietos kokybė ir lokacija), išsimokslinimas, mokymasis ir galimybė įsidarbinti (darbo, išsimokslinimo istorija), lėšų tvarkymas ir pajamos (teisės pažeidėjo gebėjimai paskirstyti savo pajamas), ryšiai (vertinama, ar teisės pažeidėjai patenkinti savo tarpusavio santykiais su kitais žmonėmis, ar tie santykiai tvirti; kaip tai susiję su nusikalstamu elgesiu), gyvenimo stilius ir bendraamžiai (teisės pažeidėjų laisvalaikis, su kuo jie bendrauja), piktnaudžiavimas narkotikais (piktnaudžiavimo narkotikais lygis ir pobūdis), piktnaudžiavimas alkoholiu (piktnaudžiavimo alkoholiu lygis ir pobūdis), emocinė gerovė (emocinės problemos, trukdančios teisės pažeidėjo kasdieniniam funkcionavimui, ir ar jos kelia žalos riziką aplinkiniams), mąstymas bei elgesys (teisės pažeidėjo mąstymas, ypač su socialinėmis problemomis susiję aspektai), nuostatos (vertinamos teisės pažeidėjo nuostatos, susijusios su jo nusikalstamumu ir priežiūra). Vertintojas įvertinimą atlieka remdamasis kriminalinės bylos informacija ir informacija, gauta su teisės pažeidėju atlikus pusiau struktūruotą interviu.

Panaudojant surinktus nuteistojo duomenis buvo įvertintas kiekvienas iš OASys metodikos teiginių. Kiekvienos skalės teiginių skaičius yra skirtingas, jis svyruoja nuo 4 iki 11. Kiekvienas klausimas įvertinamas 0, 1 arba 2; arba 0 = Ne, 2 = Taip. Kiekvienos skalės klausimų atsakymų įvertinimai yra sumuojami, taip gaunamas galutinis suminis balas.

Tuo pat metu buvo atlikti du OASys metodikos vertimai į lietuvių kalbą. Vėliau šie vertimai buvo lyginami, neatitikimai derinami ir stengiamasi priėti prie bendro sprendimo. Taip pat buvo atliktas metodikos mokslinis redagavimas bei tikrinamas metodikos validumas, tikrinant vidinį skalių suderinamumą (*Cronbach alpha*). Skalių suderinamumo vidurkis lygus 0,756. Mažiausias suderinamumas buvo Ryšių skalės – 0,596, o didžiausias Gyvenimo sąlygų apibūdinimo – 0,844.

Duomenų analizė. Teisės pažeidėjų apklausos metu gauti duomenys buvo apdorojami taikant SPSS 15.00. Buvo atlikta statistinė duomenų analizė. Statistinėms hipotezėms tikrinti buvo naudojami Pearsono koreliacijos modelis ir Stjudento (t) kriterijus nepriklausomoms imtims. Kaip pagrindinis pasirinktas 0,05 reikšmingumo lygmuo.

45 Home office, p. 3.

3. Tyrimo rezultatai

3.1. Teisės pažeidėjų statinių rizikos veiksnių ir kriminogeninių poreikių tarpusavio ryšiai

Siekiant išsiaiškinti, kaip tarpusavyje susiję atskiri OASys skalių matuojami statiniai rizikos veiksniai ir kriminogeniniai poreikiai, buvo atlikta jų koreliacinė analizė apskaičiuojant Pearsono koreliacijos koeficientus (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. OASys skalių įvertinamų teisės pažeidėjo rizikos veiksnių tarpusavio koreliacijos

Kriminogeniniai veiksniai	TPI	GSA	IMGI	LTP	R	GSB	PN	PA	EG	ME
Teisės pažeidimų informacija (TPI)										
Gyvenimo sąlygų apibūdinimas (GSA)	0,18*									
Išsimokslinimas, mokymasis ir galimybė įsidarbinti (IMGI)	0,19**	0,23**								
Lėšų tvarkymas ir pajamos (LTP)	0,29**	0,27*	0,51**							
Ryšiai (R)	0,13	0,42**	0,37**	0,38**						
Gyvenimo stilius ir bendraamžiai (GSB)	0,30**	0,23**	0,53**	0,53**	0,27**					
Piktnaudžiavimas arktikais (PN)	0,12	0,11	0,33**	0,44**	0,25**	0,40**				
Piktnaudžiavimas alkoholiu (PA)	0,18*	0,19**	0,16*	0,00	0,23**	0,23**	0,25**			
Emocinė gerovė (EG)	0,18*	0,44*	0,48**	0,30**	0,40**	0,45**	0,27**	0,34**		
Mąstymas ir elgesys (ME)	0,14	0,33**	0,53**	0,31**	0,34**	0,53**	0,17*	0,32**	0,57**	
Nuostatos (N)	0,13	0,25**	0,42**	0,34**	0,21*	0,48**	0,27**	0,03	0,37**	0,65**

**Koreliacijos reikšmingumo lygis 0,01 (dvipusis reikšmingumas);

*Koreliacijos reikšmingumo lygis 0,05 (dvipusis reikšmingumas).

Analizuojant teisės pažeidėjų OASys skalėmis matuojamų teisės pažeidėjo statinių rizikos veiksnių ir kriminogeninių poreikių tarpusavio ryšius paaiškėjo, kad nuteistųjų skirtingų gyvenimo sričių kriminogeniniai poreikiai gana glaudžiai susiję. Gauti tyrimo

rezultatai patvirtina S. L. Browno, M. D. St. Amando ir E. Zamble (2009) ankstesnių studijų rezultatus, nagrinėjančius kriminogeninių poreikių tarpusavio sąsajas⁴⁶.

Teisės pažeidėjo nuostatos (toliau – N) koreliuoja su mąstymo bei elgesio (toliau – ME) ypatumais ($r = 0,65$, $p = 0,01$). Teisės pažeidėjo nuostatos (N), susijusios su gyvenimo stiliumi ir bendraamžiais (toliau – GSB) ($r = 0,48$, $p = 0,01$) bei išsimokslinimu, mokymusi ir galimybe įsidarbinti (toliau – IMG) ($r = 0,42$, $p = 0,01$). Rezultatai rodo, kad nusikalstamą veiklą palaikanti pasaulėžiūra, mąstymas ir nusikalstamo pobūdžio elgesys bei kriminaliniai ryšiai, nenoras mokytis ir dirbti yra glaudžiai tarpusavyje susiję.

Nagrinėjant kintamųjų ryšius nustatyti gana glaudūs teisės pažeidėjo GSB ir IMG ($r = 0,53$, $p = 0,01$) bei LTP ($r = 0,53$, $p = 0,01$) veiksmų ryšiai. Nuteistieji, labiau linkę leisti savo laiką ir bendrauti su bendraamžiais, kurių gyvenimui stinga struktūros, kurių gyvenimo būdas juos nukreipia į nusikaltimų vykdymo vietas, gali turėti daugiau mokyklos lankymo, įsidarbinimo problemų. Kita vertus, tie, kurie stengiasi mokytis, ieško darbo, skiria daugiau savo laisvalaikio nenusikalstamoms veikloms, daugiau bendrauja ne su teisės pažeidėjais. Tai patvirtina D. J. Simourdo ir M. E. Olverio (2002) tyrimo rezultatai, rodantys, kad kriminalinio elgesio būdai, nuostatos, vertybės yra esminiai vykdant nusikalstamą veiklą bei yra išmokstami bendraujant su savo bendraamžiais⁴⁷. Kriminalinės nuostatos yra vienas iš pagrindinių rizikos veiksnių, į kurį turi būti atsižvelgta vertinant teisės pažeidėjo nusikalstamumą ateityje arba taikant intervenciją⁴⁸.

Analizuojant ryšių (R) ir gyvenimo sąlygų poreikių (toliau – GS) sąsajas nustatyta, kad jie yra statistiškai reikšmingai teigiamai susiję ($r = 0,42$, $p = 0,01$). Kuo teisės pažeidėjas turi daugiau palaikančių ryšių su artimaisiais, tuo mažiau jis susiduria su gyvenimo vietos problemomis. Gyvenamosios vietos neturėjimas gali būti susijęs ir su socialine izoliacija. Ankstesnių tyrimų rezultatai rodo, kad tvirti, artimi santykiai su savo partneriu bei stengimasis juos išlaikyti yra vienas iš kritinių veiksnių, motyvuojančių teisės pažeidėją daugiau nenusikalsti ir keisti savo gyvenimo būdą. Artimi santykiai su savo šeima veikia kaip apsauginis veiksnys, t. y. teisės pažeidėjo nusikalstamas elgesys nepasireiškia net jam gyvenant didelio kriminalinio aktyvumo aplinkoje⁴⁹. Teisės pažeidėjai, neturintys pastovaus partnerio ir artimų šeimos narių palaikymo, priskiriami didesnės rizikos pakartotinai nusikalsti grupei⁵⁰.

Kaip parodė tyrimo rezultatai, teisės pažeidėjo kriminogeniniai poreikiai GSB ($r = 0,53$, $p = 0,01$) ir IMG ($r = 0,53$, $p = 0,01$) yra susiję su jo mąstymo bei elgesio ypatumais. Tyrimų rezultatai rodo, kad bendraamžiai ir socialinė sąveika yra vieni reikšmingiausių recidyvizmo prediktorių⁵¹. Teisės pažeidėjai, nelinkę permąstyti, planuoti arba įvertinti savo elgesio pasekmių ir nesugebantys suprasti kitų žmonių požiūrių, dažniausiai nesugeba užmegzti palaikančiųjų ryšių su socialiai adaptyviomis bendraamžių grupėmis. Toks mąstymo pobūdis teisės pažeidėjams yra kliūtis efektyviai mokytis, o

46 Brown, S. L.; Amand, M. D. St.; Zamble, E., p. 37.

47 Simourd, D. J.; Olver, M. E., p. 428.

48 Loza, W., p. 185; Simourd, D. J.; Olver, M. E., *op. cit.*, p. 440.

49 *Ibid.*

50 Hanson, R. K.; Bussiere, M., p. 357; *Ibid.*, p. 353.

51 Loza, W., *op. cit.*, p. 183.

išsimokslinimo stygius susijęs su įsidarbinimo problemomis bei nuolatinio darbu. Anksčiau tyrimų rezultatai rodo, kad menkas išsimokslinimas, žemas intelektas ir nedarbinumas yra veiksniai, prognozuojantys nusikalstamumą⁵².

Nustatyta statistiškai reikšminga teisės pažeidėjo emocinės gerovės (toliau – EG) su teisės pažeidėjo ME ($r = 0,57$, $p = 0,01$) koreliacija. Tai rodo, kad nesugebėjimas efektyviai planuoti ir permąstyti savo elgesio priežastis bei pasekmes esant stresinėms situacijoms gali būti susiję su depresijos ir nerimo simptomų pasireiškimu. Pablogėjęs psichosocialinis teisės pažeidėjo funkcionavimas gali turėti įtakos jo sumažėjusiam savęs vertinimui ir padidėjusiam suvokiamo streso lygiui. EG yra statistiškai reikšmingai susijusi su teisės pažeidėjo IMG1 ($r = 0,48$, $p = 0,01$), ryšių kokybe su savo partneriu (toliau – R) ($r = 0,40$, $p = 0,01$) ir GSB ($r = 0,45$, $p = 0,01$). Taigi nuteistųjų gebėjimas dirbti arba mokytis yra susijęs su asmens geresne psichologine savijauta. Teisės pažeidėjai, gebantys užmegzti artimus ir palaikančius ryšius su savo partneriu bei bendraamžiais, nedalyvaujančiais nusikalstamoje veikloje, mažiau turi psichologinių problemų.

Atlikus tyrimą nustatyta, kad piktnaudžiavimo narkotikais (toliau – PN) problemos akivaizdžiai susijusios su finansinėmis problemomis ($r = 0,44$, $p = 0,01$), nesugebėjimu tvarkyti savo lėšas ir pajamas (toliau – LTP) bei gyvenimo stiliaus, ir bendraamžių problemomis ($r = 0,40$, $p = 0,01$). Teisės pažeidėjai, piktnaudžiaujantys narkotinėmis medžiagomis, daugiau linkę savo pajamas skirti tik narkotinėms medžiagoms įsigyti. Taip pat jie yra labiau linkę palaikyti ryšius su bendraamžiais, susijusiais su narkotinių medžiagų vartojimu, laikymu arba prekyba. Taigi piktnaudžiavimas narkotinėmis medžiagomis ir alkoholiu gali būti susijęs su kriminaline veikla. K. Knighto (2006) bei T. Makkai ir J. Payne (2005) tyrimų rezultatai patvirtina, kad teisės pažeidėjo piktnaudžiavimas narkotinėmis medžiagomis yra susijęs su jo nusikalstamumu⁵³.

Analizuojant, kaip nuteistųjų statiniai rizikos veiksniai ir kriminogeniniai poreikiai tarpusavyje susiję, svarbu skirti ir veiksnius, tarp kurių nebuvo nustatytos statistiškai reikšmingos koreliacijos.

Kaip parodė tyrimo rezultatai, nebuvo nustatyta statistiškai reikšmingų ryšių tarp teisės pažeidėjo kriminalinės istorijos ir tokių kriminogeninių poreikių, kaip teisės pažeidėjo ryšiai su partneriu, piktnaudžiavimas narkotikais, mąstymas ir elgesys, nuostatos.

Taip pat nerasta statistiškai reikšmingų ryšių ir tarp kriminogeninių teisės pažeidėjo poreikių, susijusių su nuostatomis ir piktnaudžiavimu alkoholiu (toliau – PA), arba tarp PA ir LTP. Teisės pažeidėjo kriminogeniniai piktnaudžiavimo narkotinėmis medžiagomis ir jo gyvenimo sąlygų poreikių ryšiai taip pat nebuvo statistiškai reikšmingi. Tai rodo, jog tirtų nuteistųjų piktnaudžiavimas alkoholiu yra nesusijęs su teisės pažeidėjo nuostatomis arba lėšų tvarkymo bei pajamų problemomis, o gyvenimo sąlygų poreikiai yra nesusiję su teisės pažeidėjo narkotinių medžiagų vartojimo poreikiais. Kitų autorių

52 Loza, W., p. 184; Webster, C.; Macdonald, R.; Simpson, M. Predicting Criminality? Risk Factors, Neighbourhood Influence and Desistance. *Youth Justice*. 2006, 6(1): 18.

53 Knight, K., et al., p. 159; Loza, W., op. cit., 184; Makkai, T.; Payne, J. Illicit Drug Use and Offending Histories: A Study of Male Incarcerated Offenders in Australia. *Probation Journal*. 2005, 52(2): 166.

duomenimis, piktnaudžiavimas alkoholiu turi įtakos nusikalstamo elgesio ir su juo susijusių veiksnių pasireiškimui stiprėti, tačiau ne visoms teisės pažeidėjų grupėms (pagal teisės pažeidimo pobūdį)⁵⁴. Mūsų tyrime nebuvo skirtos teisės pažeidėjų grupės atsižvelgiant į teisės pažeidimo pobūdį, todėl tai galėjo turėti įtakos gautiems rezultatams.

Apibendrinant tyrimo rezultatus galima padaryti išvadą, kad dauguma OASys skalių matuojančių teisės pažeidėjo įvairių gyvenimo sričių kriminogeninių poreikius yra statistiškai reikšmingai tarpusavyje susiję. Tai rodo, kad nusikalstamas elgesys yra susijęs su psichologiniais ir socialiniais veiksniais.

3.2. Teisės pažeidėjų, kurie pirmą kartą nuteisti būdami nepilnamečiai, ir tų, kurie pirmą kartą nuteisti būdami pilnamečiai, statinių rizikos veiksnių bei dinaminį poreikių ypatumai

Siekiant išsiaiškinti, ar taikant OASys metodiką galima diferencijuoti nuteistuosius atsižvelgiant į jų pakartotinio nusikalstamumo riziką buvo palyginti dviejų skirtingą žalos riziką keliančių teisės pažeidėjų grupių OASys skalių įverčiai. Kadangi teisės pažeidėjo statinių rizikos veiksnių didelė prognostinė jėga, ypač esant pirmajam teistumo amžiui⁵⁵, todėl tyrimo metu šis rodiklis buvo pasirinktas diferencijuojant teisės pažeidėjus į dvi grupes: kurie pirmą kartą buvo nuteisti būdami nepilnamečiai (didesnės rizikos grupė); kurie pirmojo teistumo metu buvo vyresni nei 18 metų amžiaus (mažesnės rizikos grupė).

Tikrinant iškeltą prielaidą, ar OASys matuojamų statinių rizikos veiksnių ir kriminogeninių poreikių įverčių lygiai teisės pažeidėjų, nuteistų pirmą kartą iki pilnametystės, yra aukštesni, negu tų, kurie pirmą kartą nuteisiti būdami pilnamečiai, tyrimo metu buvo nustatyti minėtų įverčių lygių skirtumai (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Teisės pažeidėjų grupių, atsižvelgiant į jų pirmojo teistumo amžių, OASys kriminogeninių poreikių įverčių vidurkių skirtumai

OASys skalės	Pirmasis teisės pažeidėjo teistumas iki 18 m. (N = 68)		Pirmasis teisės pažeidėjo teistumas nuo 18 m. (N = 131)		t-testo rezultatai	
	M	SD	M	SD	t	P
1. Teisės pažeidimų informacija	10,62	3,78	5,98	8,78	4,43	0,000
2. Gyvenimo sąlygų apibūdinimas	2,34	2,68	1,24	1,97	3,30	0,001

54 Hanson, R. K.; Bussiere, M., p. 353.

55 Loza, W, p. 182; Ang, R. P.; Huan, V. S., p. 902; Hanson, R. K.; Bussiere, M., *op. cit.*, 353.

3. Išsimokslinimas, mokymasis ir galimybė įsidarbinti	5,25	3,95	3,41	3,23	3,52	0,001
4. Lėšų tvarkymas ir pajamos	4,15	2,83	3,38	2,73	1,85	0,065
5. Ryšiai	2,85	2,48	2,06	2,00	2,38	0,018
6. Gyvenimo stilius ir bendraamžiai	4,47	2,64	3,15	2,38	4,29	0,000
7. Piktnaudžiavimas narkotikais	1,62	3,05	1,41	2,88	0,47	0,641
8. Piktnaudžiavimas alkoholiu	3,71	2,61	2,53	2,73	2,88	0,004
9. Emocinė gerovė	3,71	2,86	2,04	1,99	4,75	0,000
10. Mąstymas ir elgesys	7,00	4,54	5,50	0,34	2,42	0,016
11. Nuostatos	2,54	2,79	2,33	2,48	0,59	0,577

Atlikus statistinę analizę nustatyta, kad lyginant teisės pažeidėjų grupes net aštuoni iš dešimt OASys skalių matuojamų statinių veiksnių ir kriminogeninių poreikių įverčių vidurkiai statistiškai reikšmingai skiriasi ($p = 0,05$). Teisės pažeidėjų, pirmą kartą teistų nesulaukusių pilnametystės, statistiškai reikšmingi aukštesni šių skalių įverčiai: teisės pažeidimų informacijos (toliau – TPI) ($t = 4,43$, $p = 0,00$), GS ($t = 3,30$, $p = 0,001$), IMGİ ($t = 3,52$, $p = 0,001$), R ($t = 2,38$, $p = 0,018$), GSB ($t = 4,29$, $p = 0,000$), PA ($t = 2,88$, $p = 0,004$), EG ($t = 4,75$, $p = 0,000$), ME ($t = 2,42$, $p = 0,016$). Gauti rezultatai rodo, kad teisės pažeidėjai, į nusikalstamą veiklą įsitraukę anksčiau, palyginti su pažeidėjais, kurie nusikalsta jau būdami suaugę, patiria daugiau problemų, susijusių su gyvenimo sąlygomis, jie mažiau išsimokslinę, jiems daugiau iškyla sunkumų įsidarbinant. Taip pat jų darbo kvalifikacija yra žemesnė, gyvenimo stilius ir bendraamžiai labiau susiję su nusikalstama veikla. Nuteistieji turi daugiau problemų užmezgant ir palaikant visaverčius tarpasmeninius ryšius su partneriu bei artimaisiais. Šie teisės pažeidėjai labiau piktnaudžiauja alkoholiu, jie patiria didesnę nerimą, daugiau emocinių problemų bei labiau išreikšti jų kognityviniai trūkumai.

Tyrimo metu nebuvo nustatyta minėtų teisės pažeidėjų grupių LTP, PN bei N gyvenimo sričių kriminogeninių poreikių statistiškai reikšmingų įverčių skirtumų. Tai rodo, kad teisės pažeidėjų, kurie pirmą kartą nuteisti būdami pilnamečiai, ir pirmą kartą nuteistų nepilnamečių nuostatos dėl nusikalstamo elgesio nesiskiria. Taip pat nesiskiria jų lėšų ir pajamų tvarkymo įgūdžiai bei narkotinių medžiagų vartojimo mastas.

Gauti teisės pažeidėjų, kurie pirmą kartą nuteisti būdami nepilnamečiai, ir pirmą kartą nuteistų pilnamečių statinių rizikos veiksnių ir kriminogeninių poreikių statistiškai reikšmingi įverčių skirtumai. Todėl galima daryti prielaidą, kad remiantis OASys metodikos skalėmis gauti įverčiai diferencijuoja skirtingas teisės pažeidėjų grupes, o įvertinami statiniai veiksniai bei kriminogeniniai poreikiai gali turėti prognostinę vertę nustatant tikimybę, kad teisės pažeidėjas pakartotinai nusikals.

Šio tyrimo rezultatai bus naudojami tolesniems tyrimams, susijusiems su kriminogeninių veiksnių prognostinės tikimybės įvertinimu, prognozuojant teisės pažeidėjo pakartotinį nusikalstamumą.

Išvados

Teisės pažeidėjų statiniai rizikos veiksniai ir kriminogeniniai poreikiai yra susiję su nusikalstamo elgesio pasireiškimu ir teisės pažeidėjo keliamos rizikos nustatymu.

Dauguma OASys skalių matuojamų teisės pažeidėjo įvairių gyvenimo sričių kriminogeninių poreikių yra statistiškai reikšmingai tarpusavyje susiję. Nustatytas statinių veiksmų ir kriminogeninių poreikių ryšys, todėl galima daryti prielaidą, kad nusikalstamas elgesys yra susijęs su psichologiniais ir socialiniais veiksniais.

Lyginant didesnės ir mažesnės pakartotinio nusikalstamumo rizikos grupes nustatyti skirtumai aštuoniose iš dešimt OASys skalių. Rezultatai rodo, kad remiantis OASys metodikos skalėmis gauti įverčiai diferenciuoja skirtingos rizikos teisės pažeidėjų grupes, o įvertinami statiniai veiksniai bei kriminogeniniai poreikiai gali turėti prognostinę vertę nustatant tikimybę, kad teisės pažeidėjas pakartotinai nusikals.

Literatūra

- Ang, R. P.; Huan, V. S. Predictors of Recidivism for Adolescent Offenders in a Singapore Sample. *Criminal Justice and Behaviour*. 2008, 35(7).
- Brown, S. L.; Amand, M. D. St.; Zamble, E. The Dynamic Prediction of Criminal Recidivism: A Three – wave Prospective Study. *Law and Human Behaviour*. 2009, 33.
- Campbell, M.A.; French, S.; Gendreau, P. Prediction of Violence in Adult Offenders: A Meta – Analytic Comparison of Instruments and Methods of Assessment. *Criminal Justice and Behaviour*. 2009, 36.
- Conroy, M. A.; Murrie, D. C. *Forensic assessment of violence risks a guide for risk assessment and risk management*. Hoboken (N.J.): John Wiley, 2007.
- Duffy, K. G.; Wong, F. Y. *Community psychology*. By Boston (Mass.): Allyn and Bacon, 2003.
- Francis, B.; Soothill, K.; Fligelstone, R. Identifying Patterns and Pathways of Offending Behaviour: a New Approach to Typologies of Crime. *European Journal of Criminology*. 2004, 1(1).
- Hanson, R. K.; Bussiere, M. Predicting Relapse: A Meta Analysis of Sexual Offender Recidivism Studies. *Journal of Counseling and Clinical Psychology*. 1998, 66 (2).
- Home office. *Offender Assessment System: OASys Manual V2*. London: Home Office, 2002.
- Knight, K., et al. An Assessment of Criminal Thinking. *Crime & Delinquency*. 2006, 52(1).
- Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2009–2011 m. strateginis veiklos planas [interaktyvus]. Vilnius, 2009 [žiūrėta 2009-04-20]. <http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_strat&lang=1>.
- Lietuvos statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Lietuvos gyventojų nusikalstamumo statistika [interaktyvus]. Vilnius, 2005 [žiūrėta 2009-06-05]. <<http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1345&PHPSESSID=4f84b7e54ed15d30c63ea57537eaa646>>.
- Loza, W. Predicting Violent and Nonviolent Recidivism of Incarcerated Male Offenders. *Agression and Violent Behavior*. 2003, 8.
- Louw, D. A.; Strydom, C. C.; Esterhuyse. Prediction of Violent Behaviour: Professionals' Appraisal. *Criminal Justice*. 2005, 5(4).
- Makkai, T.; Payne, J. Illicit Drug Use and Offending Histories: A Study of Male Incar-

- cerated Offenders in Australia. *Probation Journal*. 2005, 52(2).
- Philipse, M. *Predicting Criminal Recidivism: Empirical Studies and Clinical Practice in Forensic Psychiatry*. Printer: Febodruk, Enschede, The Netherlands, 2005.
- Simourd, D. J.; Olver, M. E. The Future of Criminal Attitudes Research and Practice. *Criminal Justice and Behaviour*. 2002, 29(4): 427–446.
- Simourd, D. J.; Hoge, R. D. Criminal Psychopathy: a Risk - and - need Psychopathy. *Criminal Justice and Behaviour*. 2000, 27(2).
- Webster, C.; Macdonald, R.; Simpson, M. Predicting Criminality? Risk Factors, Neighbourhood Influence and Desistance. *Youth Justice*. 2006, 6(1).

LITHUANIAN OFFENDERS RISK FACTORS ANALYSIS: STUDY ON THE EFFECTIVENESS OF THE OASYS QUESTIONNAIRE

Laura Ustinaviciute, Rita Zukauskiene, Alfredas Laurinavicius

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *Contemporary studies seek to identify re-offending behavior nature and its background. There are a lot of distinguished criminal factors, which lead to re-offending behavior. Researches have divided these factors to two groups: static (fixed) and dynamic (changeable) or defined as criminogenic needs. The satisfaction of criminogenic needs would decrease the probability of future criminality. In the current study were assessed static and dynamic risk factors of Lithuanian incarcerated offenders (n = 200) sample of 12 different Lithuanian correctional institutions. The OASys is a dynamic risk/need assessment instrument that has been used to assess static factors and criminogenic needs of Lithuanian sample. Results indicated that most of the OASys scales of risk factors significantly correlate. Findings from the research analysis also indicate that all OASys scales are good at offender's differentiations. The comparison of offenders based of the first conviction age results identified statistically significant differences between means of criminogenic needs. Research results indicate that OASys risk assessment instrument differentiates and estimates different offender risk groups.*

The results of this research will be used for futher studies to establish dynamic risk factors prognostic power of re-offending.

Keywords: *offender risk assessment, re-offending, static, dynamic risk factors, criminogenic needs, the age at first conviction*

Laura Ustinavičiūtė, Mykolo Romerio universiteto Socialinės politikos fakulteto Psichologijos katedros doktorantė. Mokslinių tyrimų kryptys: teisės ir kognityvinė psichologija, rizikos įvertinimas.

Laura Ustinavičiute, Mykolas Romeris University, Faculty of Social Policy, Department of Psychology, doctoral student. Research interests: law and cognitive psychology, risk assessment.

Rita Žukauskienė, Mykolo Romerio universiteto Socialinės politikos fakulteto Psichologijos katedros profesorė. Mokslinių tyrimų kryptys: teisės, raidos psichologija, elektroninės patyčios.

Rita Zukauskiene, Mykolas Romeris University, Faculty of Social Policy, Department of Psychology, professor. Research interests: law and developmental psychology, cyber bullying.

Alfredas Laurinavičius, Mykolo Romerio universiteto Socialinės politikos fakulteto Psichologijos katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptys: teisės psichologija, procedūrinis teisingumas.

Alfredas Laurinavicius, Mykolas Romeris University, Faculty of Social Policy, Department of Psychology, associated professor. Research interests: law psychology, procedural justice.